

УДК 631.115.1; DOI: 10.31388/2519-884X-2018-38-109-114

Кальченко С.В., д.е.н, доцент
Таврійський державний агротехнологічний університет

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ НА ЗАСАДАХ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Анотація. В статті розглянуто теоретичні засади функціонування селянських господарств на засадах соціальної відповідальності. Відмічається відсутність національної стратегії соціально відповідального функціонування селянських господарств. Сформульовано основні засади стратегії розвитку селянських господарств на принципах соціальної відповідальності. Доведено необхідність застосування інституційного підходу як науково-методологічної бази відповідних заходів в сфері державної політики.

Ключові слова: селянське господарство, соціальна відповідальність, стратегія розвитку інституціональний підхід.

JEL code classification: Q12

Кальченко С.В., д.е.н, доцент
Таврійський державний агротехнологічний університет

STRATEGIC AREAS OF DEVELOPMENT OF SELF-EMPLOYED HOUSEHOLDS ON THE BASIS OF SOCIAL RESPONSIBILITY

Abstract. In the article the theoretical principles of functioning of peasant farms on the principles of social responsibility are considered. An important role of peasant farms as an integral part of the national economy is proved. It is noted that one of the conditions for the further effective development of the domestic agrarian sector is the response to world trends, which determine the basic principles of technical, technological, organizational, economic and regulatory support. There is a lack of a national strategy of socially responsible functioning of peasant farms. It is noted that the system of socially responsible relations should bind between state institutions, business environment and population, at the same time, each of these elements has not only rights but also responsibilities. To note the uniqueness of the nature of peasant farms, as they dialectically combine all the components of this system of relations. The necessity of changing the strategic directions of the state policy in the field of small agricultural production is substantiated. The main principles of the development strategy of peasant farms on the principles of social responsibility are formulated. The necessity of using the institutional approach as a scientific and methodological base of corresponding measures in the sphere of state policy is proved. The stages of implementation of this program at the local, regional and national levels are determined and analyzed. The main problems of ensuring the development of peasant farms on the principles of social responsibility are investigated. The necessity of optimizing the information and personnel support system of functioning of peasant farms as an integral part of their transition to the principles of social responsibility is proved.

Key words: peasant economy, social responsibility, development strategy, institutional approach..

Актуальність теми. В сучасних умовах розвиток вітчизняного аграрного сектору характеризується суттєвим впливом на економіку країни малих виробничих форм, які не завжди офіційно оформлюють свій статус як суб'єкта підприємницької діяльності. Дана ситуація зберігається донині, незважаючи на

постійне намагання владних кіл збільшити чисельність представників аграрного підприємництва за рахунок частки особистих селянських господарств, які здійснюють свою діяльність на товарних засадах. Основною проблемою, яка стримує позитивне сприйняття відповідних новацій з боку державних

інститутів, є банальна недовіра селянської спільноти, що протягом століть виступала лише у формі ресурсного забезпечення чергової аграрної реформи. Таким чином, набуває актуальності питання обґрунтування та розробки стратегії розвитку вітчизняних селянських господарств з урахуванням специфіки їх соціально-економічної сутності та сучасних макроекономічних трендів.

Постановка проблеми. Однією з умов подальшого ефективного розвитку аграрного сектору національної економіки є відповідність світовим трендам, які визначають основні принципи техніко-технологічного, організаційно-економічного та нормативно-правового забезпечення. Одним з таких трендів є необхідність адаптації суб'єктів малого та крупного бізнесу до стандартів сучасної моделі «соціальної держави», що, зокрема, передбачає соціально відповідальний характер ведення господарської діяльності. Особливої актуальності даній ситуації додає той факт, що значна частка вітчизняної сільськогосподарської продукції створюється аграріями, юридичний та соціальний статус яких фактично залишається невизначеним.

З одного боку, дефініція «особисті селянські господарства», яка використовується у вітчизняному законодавстві не передбачає права аграріїв на ведення підприємницької діяльності. Водночас, категорія «господарства населення», яка застосовується органами статистики для характеристики діяльності суб'єктів дрібнотоварного сектору аграрного виробництва, не застосовується у нормативній базі. Але разом із цим, саме даний сегмент аграрного виробництва у більшій мірі, ніж інші, впливає на характер соціально-економічного розвитку вітчизняного села, визначаючи також і відповідні демографічні тенденції. Необхідність обґрунтування та розробки стратегічних напрямків розвитку селянських господарств на засадах соціальної відповідальності зумовила актуальність вибору теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості розвитку суб'єктів національної економіки на засадах соціальної відповідальності розглядалися в працях О.А. Грішнєвої, А.М. Колота, О.Є. Кузьміна, Я.І. Мозгового та ін. Теоретичні та практичні аспекти функціонування селянських госпо-

дарств, як суб'єктів аграрного виробництва та складової соціально-економічних відносин в системі сільських територій, знайшли своє відображення в працях В.С. Дієспєрова, М.М. Кропивко, О.В. Чайнова, Т.І. Яворської та ін. Водночас, нашу думку, потребують подальшого дослідження питання, пов'язані з розробкою та обґрунтуванням стратегічних засад функціонування дрібнотоварного сектору аграрного виробництва на засадах соціальної відповідальності.

Мета статті: проаналізувати теоретичні засади соціально відповідального ведення господарської діяльності суб'єктами дрібнотоварного сектору аграрного виробництва, виявити основні проблеми їх функціонування у відповідності до зазначених принципів та обґрунтувати стратегічні напрями забезпечення переходу селянських господарств на відповідні принципи функціонування.

Основні результати дослідження. Слід відмітити, що термін «соціальна відповідальність» у відповідності до економічної діяльності включає багато аспектів, пов'язаних із використанням трудових та природних ресурсів та свідомим прийняттям на себе цілої низки зобов'язань. Як відомо, система соціально відповідальних відносин має пов'язувати між собою державні інститути, бізнес-середовище та населення, при чому кожен із зазначених елементів має не тільки права, а й обов'язки.

При цьому слід відмітити унікальність природи селянських господарств, оскільки вони діалектично поєднують у собі (у тій чи іншій мірі) усі складові зазначеної системи відносин. По-перше, основою селянського господарства є сільська родина, члени якої мають брати активну трудову участь у всіх напрямках її соціально-економічної діяльності. Таким чином, відбувається поєднання бізнесової структури та домогосподарства. По-друге, за умов згортання значної кількості державних програм у сфері розбудови сільських територій та фактичної ліквідації «неперспективних» сіл та сільських населених пунктів селянські господарства залишаються єдиним фактором, що стримує їх ліквідацію, оскільки являє собою форму самозайнятості населення, спосіб підвищення рівня доходів родини.

Зазначені обставини обумовили необхід-

ність розробки стратегії розвитку селянських господарств на принципах соціальної відповідальності. Метою стратегії є забезпечення переведення вітчизняних селянських господарств на засади соціально відповідального ведення бізнесу. В рамках обраної мети необхідним є вирішення наступних завдань.

1. Формування в системі сільських територій інституту селянських господарств, який має об'єднувати аграріїв, які здійснюють свою діяльність на товарних та споживчих засадах.

2. Забезпечення повноправної участі селянських господарств у формуванні місцевих та регіональних бюджетів, як дохідної, так і витратної частин.

3. Стимулювання прискорення процесу переведення споживчої частки селянських господарств на товарні засади ведення діяльності.

4. Створення системи організаційно-економічного, нормативно-правового та культурно-інформаційного забезпечення соціально відповідального функціонування селянських господарств.

5. Формування в системі сільських територій соціально-економічних кластерів, основою функціонування яких мають бути селянські господарства як селоформуєчий та селозберігаючий фактор.

Науковою основою розробки стратегії розвитку селянських господарств, на нашу думку має бути інституційний підхід, принципи якого передбачають аналіз економічних процесів як результат впливу комплексу економічних, соціальних, політичних, культурних та інших чинників. На нашу думку, при розробці та реалізації заходів стратегії необхідно остаточно відмовитися від суб'єктно-допоміжного статусу для представників даного сегменту аграрного виробництва. Слід відзначити, що реалізація стратегії розвитку селянських господарств на засадах соціальної відповідальності має носити поетапний характер, причому проходження кожного з етапів передбачає досягнення конкретних цілей у відповідності до поставленої генеральної мети (рис.1).

Перший етап. Передбачає оформлення

своїх позицій на місцевому рівні (сільський та міський населений пункт), набуття офіційного статусу учасника соціально-економічних відносин із одержанням відповідних повноважень та можливістю впливати на процес формування місцевого бюджету. Необхідно відмітити, що переважна більшість селянських господарств (як споживчого, так і товарного напрямку) бере участь у вирішенні нагальних проблем розвитку місцевої громади. Але, даний процес здебільшого не носить постійного системного характеру, а обумовлений ступенем впливу конкретного питання на життєдіяльність селянського господарства або селянської родини. Враховуючи зазначені обставини, необхідним, на нашу думку, є створення громадської організації з числа селянських господарств, яка б офіційно брала участь у соціально-економічному розвитку місцевої громади. Кінцевим результатом першого етапу реалізації даної стратегії має стати наявність відповідного інтеграційного утворення, яке на взаємовигідних засадах співпрацює з органами місцевої влади, формуючи та контролюючи місцевий бюджет.

Другий етап. Передбачає закріплення інституційного статусу об'єднань селянських господарств на регіональному рівні (область, природно-кліматична зона). В межах даного етапу селянські господарства мають не тільки остаточно визначити себе у якості суб'єкта (а не об'єкта) соціально-економічних проєктів центральної та місцевої влади. Одним з важливих напрямків діяльності є налагодження співпраці суб'єктів малого аграрного виробництва з аналогічними об'єднаннями, які мають функціонувати у сусідніх областях. У цьому аспекті особливої значущості набуває той факт, що стратегія забезпечення соціально відповідальної діяльності селянських господарств повинна реалізовуватися синхронно і на національному рівні. Саме консолідація зусиль суб'єктів даного сегменту аграрного виробництва може забезпечити їм як інституційний статус, так і належний рівень конкурентоспроможності в умовах агресивного ринкового середовища.

Рис. 1. Етапи реалізації стратегії розвитку селянських господарств на засадах соціальної відповідальності

Джерело: авторська розробка

На це вказував О.В. Чаєнов, розглядаючи напрямки розвитку обслуговуючої кооперації в системі сільських територій. На його думку, активна міжгосподарська співпраця є однією з невід'ємних складових ефективної економічної діяльності сільськогосподарських підприємств, ресурсною базою для яких слугує селянська родина. Завершення другого етапу реалізації стратегії має включати початок співпраці регіональних об'єднань малих форм аграрного виробництва не тільки з владними інститутами, а й з представниками місцевих галузевих науково-навчальних центрів. Слід відмітити, що однією з проблем, які стримують ефективне функціонування малих форм аграрного виробництва, є відсутність науково обґрунтованих моделей ведення виробничо-господарської

діяльності для даної групи аграріїв у різних галузевих напрямках.

Ще одним невирішеним питанням залишається кадрове забезпечення селянських господарств та всієї сфери малого бізнесу. Сучасний стан вітчизняної системи середньої спеціальної та вищої освіти ставить кожен із даних закладів в умови самовиживання при практичній відсутності державної політики в сфері підготовки фахівців для тих чи інших галузевих напрямків. У свою чергу, представники підприємницької спільноти не завжди демонструють бажання проявити ініціативу при співпраці з освітніми центрами, що не відповідає принципам соціально відповідального ведення бізнесу. В межах зазначеної програми прогнозується вирішення даної проблеми на рівні конкретних регіонів.

Третій етап. Передбачає інтеграцію регіональних об'єднань селянських господарств в систему владних інститутів з метою представництва інтересів аграріїв та захисту їх позицій при розробці та реалізації державних програм, спрямованих на розбудову сільських територій та розвиток малого аграрного підприємництва. Сучасна позиція урядових кіл по відношенню до сімейних форм аграрного виробництва характеризується поєднанням декларативності позитивних намірів та практичної відсутності готовності врахувати інтереси селянства при реформуванні аграрної сфери.

Існуюча практика взаємовідносин між владними інститутами і Асоціацією фермерів та приватних землевласників лише підтверджує цей висновок. Особливо показовою була ситуація з прийняттям закону про сімейні ферми, зміст якого, по-перше, був наповнений здебільшого санкціями для аграріїв, які не матимуть наміру офіційно оформлювати свій підприємницький статус, стаючи сімейними фермерами (зокрема, заборона реалізації продукції на переробку). По-друге, сам характер санкцій демонстрував повне нерозуміння творців цього закону сутності природи селянського господарства, а також сучасного стану вітчизняного сільськогосподарського виробництва, коли офіційно не оформлені сільгоспвиробники реалізують свою продукцію посередникам, оминаючи дані заборони. Опосередкованим підтвердженням цього висновку є високі показники рівня товарності сільськогосподарської продукції (зокрема в тваринництві) у фермерських господарств по тих галузях, які не є предметом їх підприємницької уваги. Вирішення даної проблеми має сприяти створення системи реального лобіювання вітчизняного селянства в представницьких органах центральної влади.

Одним з важливих питань, що стає на заваді процесу перетворення селянських господарств із поодиноких борців із агресивним конкурентним середовищем на єдину спільноту із організаційною структурою, програмою розвитку та сильними позиціями в сис-

темі органів державної влади, кожен з членів якої здійснює свою діяльність на засадах соціальної відповідальності, є відсутність належної системи фінансування. Слід при цьому відзначити, що переважна більшість господарств товарного спрямування може здійснювати грошові внески у регіональні соціально-економічні проекти, якщо розумітимуть або свою безпосередню вигоду, або факт об'єктивної необхідності. За цих умов доцільним є створення системи фінансування регіональних соціально-економічних проектів за участю селянських господарств на засадах їх повної анонімності та контролю за використанням коштів. Історичний світовий досвід створення кредитних спілок, як форми консолідації активів селянських господарств («сільські каси Райфайзена») переконливо доводить успішність даної практики та її позитивний соціально-економічний ефект. Однак це знову повертає нас до проблеми нестачі кваліфікованих фахівців для здійснення економічної діяльності в сфері малого аграрного підприємництва.

Висновки. В статті проаналізовано теоретичні засади організації діяльності селянських господарств на принципах соціальної відповідальності. Обґрунтовано необхідність зміни стратегічних напрямків державної політики в сфері малого аграрного виробництва. Сформульовано основні засади стратегії розвитку селянських господарств на принципах соціальної відповідальності. Доведено необхідність застосування інституційного підходу як науково-методологічної бази відповідних заходів у сфері державної політики. Визначено та проаналізовано етапи реалізації даної програми на місцевому, регіональному та загальнонаціональному рівнях. Досліджено основні проблеми забезпечення розвитку селянських господарств на принципах соціальної відповідальності. Доведена необхідність оптимізації системи інформаційного та кадрового забезпечення функціонування селянських господарств як невід'ємної складової їх переходу на засади соціальної відповідальності.

Список літератури:

1. Дієсперов В.С. Тенденції розвитку сільських домогосподарств/В.С. Дієсперов.//Економіка АПК.- 2015. - № 5. – С.70-79.
2. Колот А.М., Грішнова О.А. Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку: монографія / за наук. ред. д-ра

екон. наук, проф. А.М. Колота. - К.: КНЕУ, 2012.-501с.

3. Кропивко М.М. Економіка розвитку селянських господарств України: монографія/М.М. Кропивко. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2016. – 328с.
4. Мозговий, Ярослав Іванович. Фінансові відносини банку зі стейкхолдерами на засадах корпоративної соціальної відповідальності : автореф. дис ... канд. екон. наук: 08.00.08 / Ярослав Іванович Мозговий . – Суми, 2014 . – 21 с.
5. Соціальна відповідальність: навч. посіб. / О. Є. Кузьмін, О. В. Пирог, Л. І. Чернобай, С. Б. Романишин, Н. О. Вацик; Нац. ун-т «Львів. політехніка». — Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2016. — 326 с. — Бібліогр.: с. 225—229.
6. Черних О.В. Управління соціальною відповідальністю на великих підприємствах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук / О.В. Черних. — Донецьк, 2012. — 24 с.
7. Чаянов А.В. Крестьянское хозяйство: Избранные труды / [редкол.сер.: Л. И. Абалкин (пред.) и др.]. – М. : Экономика, 1989. – 492 с.
8. Яворська Т. І. Малий бізнес у сільському господарстві: теорія і практика: монографія / Яворська Т.І. – К. : ННЦ ІАЕ, 2012. – 386с.
9. Arthaud-Day, M.L. "Transnational Corporate Social Responsibility: A Tri-Dimensional Approach to International CSR Research." *Business Ethics Quarterly* 15 (2005): 1–22.
10. Carroll, A.B., and A.K. Buchholtz. *Business and Society: Ethics and Stakeholder Management*. 5th ed. Australia: Thomson South-Western, 2003.
11. Garriga, E., and D. Mele. "Corporate Social Responsibility Theories: Mapping the Territory." *Journal of Business Ethics* 53 (2004): 51–71.
12. Marquez, A., and C.J. Fombrun. "Measuring Corporate Social Responsibility." *Corporate Reputation Review* 7 (2005): 304–308.
13. Post, J.E., A.T. Lawrence, and J. Weber. *Business and Society*. 10th ed. Boston: McGraw-Hill, 2002.

Reference:

1. Diiesperov, V.S. (2015) Tendentsii rozvytku silskykh domohospodarstv. *Ekonomika APK*. № 5, p. 70-79 [in Ukrainian]
2. Kolot A.M., Hrishnova O.A. (2012) Sotsialna vidpovidalnist: teoriia i praktyka rozvytku: monohrafiia [za nauk. red. d-ra ekon. nauk, prof. A.M. Kolota]. K.: KNEU, 501 p. [in Ukrainian]
3. Kropyvko, M.M. (2016) Ekonomika rozvytku selianskykh hospodarstv Ukrainy: monohrafiia. K.: NNTs «IAE», 328 p. [in Ukrainian]
4. Mozghovyi, Yaroslav Ivanovych (2014). Finansovi vidnosyny banku zi steikkholderamy na zasadakh korporatyvnoi sotsialnoi vid-povidalnosti : avtoref. dys ... kand. ekon. nauk: 08.00.08. *Yaroslav Ivanovych Mozghovyi. Sumy*, 21 p. [in Ukrainian]
5. O. Ye. Kuzmin, O. V. Pyroh, L. I. Chernobai, S. B. Romanyshyn, N. O. Vatsyk (2016) Sotsialna vidpovidalnist: navch. posib. *Nats. un-t «Lviv. politekhnika». Lviv: Vyd-vo Lviv. politekhniky*, 326 p. Bibliogr.: p. 225—229 [in Ukrainian]
6. Chernykh, O.V. (2012) Upravlinnia sotsialnoiu vidpovidalnistiu na velykykh pidpriemstvakh : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stu-penia kand. ekon. Nauk. *Donetsk*, 24 p. [in Ukrainian]
7. Chaianov, A.V. (1989) Krestianskoe khoziaistvo: Yzbrannye trudy. [redkol.ser.: L. Y. Abalkyn (pred.) y dr.]. M.: *Ekonomyka*, 492 p. [in Russian]
8. Iavorska, T. I. (2012) Maliy biznes u silskomu hospodarstvi: teoriia i praktyka: monohrafiia. Yavorska T.I. K.: NNTs IAE, 386 p. [in Ukrainian]
9. Arthaud-Day, M.L. "Transnational Corporate Social Responsibility: A Tri-Dimensional Approach to International CSR Research." *Business Ethics Quarterly*, 15 (2005): 1–22. [in English]
10. Carroll, A.B. and A.K. Buchholtz (2003) *Business and Society: Ethics and Stakeholder Management*. 5th ed. Australia: Thomson South-Western. [in English]
11. Garriga, E., and D. Mele. (2004) "Corporate Social Responsibility Theories: Mapping the Territory." *Journal of Business Ethics*, 53, p. 51–71 [in English]
12. Marquez, A., and C.J. Fombrun (2005) "Measuring Corporate Social Responsibility." *Corporate Reputation Review* 7, p. 304–308 [in English]
13. Post, J.E., A.T. Lawrence, and J. Weber (2002) *Business and Society*. 10th ed. Boston: McGraw-Hill [in English]